

Aandachtvolle zorg voor kinderen binnen kleinschalige woonvormen

Bevindingen deelsessies

6 november 2023 | Evenementenlocatie de Buitensociëteit, Zwolle

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Samenvatting	4
Hoe geef je in de praktijk vorm aan aandachtsvolle zorg?	5
Hoe laat je ouders in hun ouderrol?	7
Professioneel opvoeder: het moeilijkste beroep dat er bestaat.	9
Hoe begrenst je vanuit aandacht?	12
Hoe zorg je ervoor dat kinderen deelnemen aan het normale leven?	14
Live wrap-up	16
Colofon	17

Inleiding

We zien een verschuiving van verblijf in grote groepen naar kleinschalige groepen. Dat is een positieve beweging. Maar kleinschaligheid gaat over meer dan groepsgrootte. In de ideale wereld voelt een kleinschalige woonvoorziening voor kinderen en jongeren als een warm en sfeervol huis. Een plek waar ze zich gezien en gehoord voelen en waar hulpverleners vanuit de relatie werken en met het netwerk van het kind. Dat is makkelijker gezegd dan gedaan.

Daarom organiseerden Het Vergeten Kind, Levvel en Parlan het symposium 'Aandachtvolle zorg voor kinderen binnen kleinschalige woonvormen.' Dit symposium vond plaats op maandagmiddag 6 november in de Nieuwe Buitensociëteit in Zwolle.

Het symposium bood de ruimte om met elkaar in gesprek te gaan over de uitdagingen die er zijn. Om van elkaar te leren en om inspiratie te krijgen voor (kleine) stappen die je morgen al kunt zetten op weg naar aandachtvolle zorg voor elk kind.

In vijf deelsessies onder leiding van inspirerende sprekers ging men met elkaar in gesprek over de volgende onderwerpen:

- Hoe geef je in de praktijk vorm aan aandachtvolle zorg?
- Hoe laat je ouders in hun ouderrol?
- Professioneel opvoeder: het moeilijkste beroep dat er bestaat.
- Hoe begrenst je vanuit aandacht?
- Hoe zorg je ervoor dat kinderen deelnemen aan het normale leven?

De belangrijkste lessen die aan de orde kwamen tijdens de vijf deelsessies hebben we verwerkt in dit document en delen we met het Consortium Kleinschaligheid in de jeugdhulp. We hopen dat het helpt om te komen tot een duidelijke visie met randvoorwaarden om aandachtvolle zorg te realiseren voor kinderen die (tijdelijk) niet thuis kunnen wonen. Uiteraard biedt het document ook handvatten voor iedereen die nu al werkt aan het realiseren van aandachtvolle jeugdzorg.

Samenvatting

Om echt aandachtsvol te kunnen werken, is het essentieel dat we de focus verleggen en kijken naar de oorzaken van het gedrag dat een kind laat zien. Nu is de jeugdzorg teveel gericht op slechts het probleemgedrag van een kind. We moeten kinderen en ouders in hun totaliteit zien: Wat vinden ze leuk? Wat kunnen ze wel? En wie of wat is belangrijk is het leven van het kind?

Het is onze taak om het leven voor deze kinderen zo normaal mogelijk te maken. Dat betekent dat we uit huis geplaatste kinderen een veilig thuis bieden, dicht bij het eigen netwerk, de sportclub en school. Dat vraagt om een intensieve samenwerking met de gemeente en het onderwijs waar randvoorwaarden gecreëerd worden om dit met elkaar te realiseren.

“Voor een paar middagen in de week was ik ineens weer normaal. Een blij en springerig meisje van 17 met allemaal mensen om me heen die me aardig vonden. Ik ervaarde bovendien dat de wereld helemaal niet zo hard was, iets waar ik lange tijd erg bang voor was.”
- Ervaringsdeskundige Evita over haar bijbaantje tijdens haar verblijf in de gesloten jeugdzorg.

Aandacht voor de hulpverlener

In de relatie tussen een hulpverlener en een kind gebeurt het: pas wanneer kinderen en ouders zich gezien en gehoord voelen, ervaren zij steun en veiligheid en is ontwikkeling weer mogelijk. Moedig daarom hulpverleners aan om vanuit de relatie te werken. Dat gaat niet vanzelf; het vraagt veel van hen om er onvoorwaardelijk voor jongeren en ouders te zijn, helemaal als het moeilijk wordt. Spanningen en conflicten zijn een onvermijdelijk onderdeel van dit werk en ook die vinden plaats in de relatie tussen een kind en een volwassene. Dat betekent dat we de oplossing van een conflict niet alleen bij het kind mogen neerleggen. Aandachtsvol werken kan daarom alleen als hulpverleners kunnen en mogen kijken naar hun eigen handelen. Zij hebben tijd en ruimte nodig om te reflecteren op het eigen handelen en dat van elkaar. Er is grote behoefte aan intervisie, supervisie en coaching. Pas als daarin voorzien is, kunnen hulpverleners aandachtsvolle zorg bieden én dit volhouden. En pas dan krijgt aandachtsvolle zorg voor kinderen die (tijdelijk) niet thuis kunnen wonen betekenis.

Hoe geef je in de praktijk vorm aan aandachtsvolle zorg?

In de ideale wereld voelt een kleinschalige woonvoorziening voor kinderen en jongeren als een warm en sfeervol huis en worden zij liefdevol begeleid door professionele opvoeders die alle aandacht voor ze hebben. En dat is makkelijker gezegd dan gedaan. In deze sessie vertelden Suzan Terweij (inhoudelijk directeur Parlan), Eva Vijge (orthopedagoog kleinschalige woonvoorzieningen Parlan) en Annemiek Harder (bijzonder hoogleraar aan de Erasmus Universiteit van Rotterdam) over het organiseren van aandachtsvolle zorg. Hoe realiseer je dit als organisatie? En met welke uitdagingen hebben we te maken in de transitie van grootschalige zorg naar kleinschalige en aandachtsvolle woonvoorzieningen?

Parlan: van grootschalig naar kleinschalig en aandachtsvolle zorg

Parlan werkt hard aan de transformatie van grootschalige opvang naar kleinschalige opvang in de wijk, waarbij aandacht voor iedere kind centraal staat. Inmiddels heeft Parlan zes woonhuizen, gevestigd in de wijk. In ieder huis wonen vier jongeren. Er zijn altijd twee medewerkers aanwezig. Kinderen blijven hier wonen zo lang dat nodig is. Ook als het ingewikkeld wordt, geldt het principe: het kind blijft en plaatsen we niet over. Parlan werkt volgens de methodiek Triple-C.

“We waren eerder vooral gefocust op het managen van probleemgedrag en de vraag hoe we die problemen gingen behandelen. Nu kijken we hoe het komt dat een jongere genooddaakt is om probleemgedrag te laten zien. En wat wij kunnen doen om ervoor te zorgen dat het kind positief gedrag laat zien. Zo hadden we onlangs als team een goed gesprek over een jongen die veel wegloopt en dan spannende dingen doet. In zo'n situatie maken we onszelf verantwoordelijk voor wat het kind laat zien. Daarnaast kijken we wat ervoor nodig is dat een kind het gewone leven gaat ervaren. We vragen hen: ‘Welke behoeften heb jij?’ “We gaan mee naar school en werken met hen samen zodat het kind ook daar de aandacht krijgt die het verdient.” - **Eva Vijge, orthopedagoog bij Parlan**

Suzan en Eva vertellen dat het belangrijk is om als hulpverlener te reflecteren op je eigen handelen. Aandacht voor medewerkers is daarom cruciaal en een voorwaarde om aandachtsvolle zorg te kunnen bieden. Als hulpverlener ben je immers kwetsbaar binnen deze ingewikkelde vorm van zorg. Stel elkaar de vraag welke overtuigingen er zitten onder het gedrag dat je als hulpverlener laat zien. Bespreek dit met collega's, maar ook met de jongeren waarmee je werkt. Waarom raakt de ene hulpverlener in paniek als een kind wegloopt en de ander als een kind z'n bed niet uitkomt?”

Deze verandering in werkwijze is niet eenvoudig, maar de effecten zijn positief, merkten ze bij Parlan. “De sfeer binnen de woonvoorziening is prettig en het netwerk staat achter wat we doen.” In de regio waar Parlan actief is, heeft gemiddeld nog één kind per jaar een gesloten plaatsing nodig.

Annemiek Harder: Waarom is het moeilijk om aandachtsvol te werken?

Annemiek Harder legt uit hoe het komt dat het lastig is om dat te doen wat nodig is:

- Voor veel jongeren en ouders is de reden voor een uithuisplaatsing niet te bevatten. Daar staan hulpverleners in de residentiële zorg te weinig bij stil. Dat laten ze dan vaak bij de jeugdbeschermer. Terwijl je het hier wel over moet hebben. Je moet jongeren ook meenemen in het proces. Open zijn over dat iets tijdelijk kan zijn. Dat betekent niet dat je er in de korte tijd niet met aandacht kan zijn voor de jongere.
- De jongere en ouders zijn zelf niet altijd gemotiveerd om te werken aan oplossingen. Dan is het moeilijker om aandachtsvol te zijn.
- We geven jongeren en ouders soms niet voldoende tijd om je te leren kennen, vertrouwen en een band op te bouwen.
- Hulpverleners hebben (te) hoge verwachtingen van jongeren. De 15-jarige Suzan wordt als voorbeeld genoemd. Deze jongere wordt geciteerd: "Ik zal nooit helemaal veranderen zoals zij dat willen."
- Het klimaat binnen instellingen is vaak repressief. We zien dat dit veel toegepast wordt om problemen en gedrag te beheersen en de veiligheid van anderen te waarborgen. Maar de andere kant is dat een kind zich niet gezien en gehoord voelt en dat repressie juist bijdraagt aan het gevoel van onveiligheid.
- Vaak zijn er te weinig hulpverleners aanwezig om ieder kind de aandacht te geven die het nodig heeft. Dit is een belangrijk knelpunt in de sector.
- Er is te weinig tijd voor intervisie en training on the job.
- Hulpverleners ervaren tijdsdruk.
- Hulpverleners voelen zich onveilig door het gedrag dat jongeren laten zien.
- Hulpverleners ervaren druk, omdat de gedeelde opvatting is dat je professionele afstand moet houden.
- Kinderen hebben met veel hulpverleners te maken. De vraag 'hoe lang blijf jij bij mij?' speelt bij veel jongeren en daar is vaak geen antwoord op. Hierdoor heb je er als jongere op een gegeven moment geen zin meer in.
- Gemeenten willen per se van alles op papier, anders krijg je geen financiering.
- Kinderen kunnen vaak maar voor een bepaalde tijd ergens verblijven, want een beschikking wordt maar kort afgegeven.

Wat is er nodig om aandachtsvolle zorg te bieden?

Motiverende gespreksvoering en werken volgens een methodiek als UP2U, Triple-C en oplossingsgericht werken kan helpen, omdat er veel aandacht is voor de drijfveren van jongeren.

Maar ook kleine groepen met voldoende medewerkers die ruimte hebben om te reflecteren op hun eigen handelen en dat van elkaar, zijn noodzakelijke voorwaarden om aandachtsvolle zorg te bieden en het vol te houden.

Hoe laat je ouders in hun ouderrol?

Als je eigen kinderen ineens pupillen van de jeugdzorg worden, dan vragen ouders zich af welke bijdrage zij nog mogen leveren als ouder en als opvoeder. Ouders blijven hoe dan ook ouder, hoe help je hen met die rol, ook als hun kind (tijdelijk) niet thuis woont?

José Vianen, werkzaam voor het Ondersteuningsteam Toeslagen, vertelde over de lessen die zij en haar team leerden tijdens hun ondersteuning aan ouders en kinderen die het slachtoffer zijn van de toeslagen-affaire en waarbij een kind uit huis werd geplaatst. Eerder verscheen hierover de uitgave: De 8 lessen die het ondersteuningsteam leerde en wil delen. Het zijn lessen die waardevol zijn voor het jeugdzorgstelsel en waar veel ouders die zich nu klem voelen zitten van kunnen profiteren.

Het Ondersteuningsteam

Het ondersteuningsteam heeft als taak om erkenning te bieden aan het leed van deze ouders en hen te ondersteunen bij het herstel van de gezinssituatie waar wenselijk en waar mogelijk. Waarbij het uitgangspunt is dat ouders regie hebben en houden, en ze geholpen worden bij obstakels die ze tegenkomen en die ze zelf niet op kunnen lossen. Van het werk dat het ondersteuningsteam doet, trekken zij lessen die ze delen met het jeugdzorgstelsel. Want er zijn veel ouders die klem zitten in het jeugdzorgstelsel.

Belangrijke lessen

Een uithuisplaatsing is een ingrijpende gebeurtenis in het leven van gezinnen. Het leidt vaak tot een geschaad vertrouwen in zichzelf en in de ander. Wanneer dit vertrouwen geschaad is, leidt dit tot veel stress. Traumasensitief werken is niet altijd aan de orde in het (jeugd)zorgstelsel, maar het is essentieel om ouders te zien en te horen.

- Wanneer een kind uit huis geplaatst is, zijn we vaak gefocust op het kind en verdwijnen de ouders naar de achtergrond. Kinderen zijn heel alert op hoe andere mensen hun ouders zien. Het is dan ook belangrijk om het kind te laten merken dat het goed is om thuis langs te gaan. Als hulpverleners de ouders écht zien en de redenen achter hun 'gevaarlijke' gedrag (het zijn geen gevaarlijke mensen, maar ze kunnen gevaarlijke dingen doen), dan kunnen kinderen hun ouders ook op een normale manier zien.
- We moeten ons realiseren dat achter gedrag een verhaal schuilt. Pas wanneer je daar aandacht voor hebt, en de ander kan daarover vertellen, dan zie en snap je de ouder en zijn gedrag beter. Begin daarom altijd, ondanks alles wat 'moet', met de vraag 'Hoe zit je er nu bij?' Dat kost veel tijd en moeite, want je hebt een agenda en je wil zaken bespreken, maar het levert wel het meeste op.
- Ouders zijn vaak gespannen en dat is niet gek. Ze zijn overbelast en bovendien zijn er soms veel hulpverleners aanwezig bij een gesprek. Dat is overweldigend. Vraag hen daarom altijd of ze iemand mee willen nemen naar het gesprek.
- Verkeerd taalgebruik kan heel schadelijk zijn en veel pijn veroorzaken. Denk aan woorden als 'probleemouders' in plaats van te spreken over 'ouders in een complexe situatie', 'wij hulpverleners' versus 'zij', de ouders. Of 'onze kinderen hier op de groep' of praten over 'pupillen' in plaats van over 'kinderen'. Ook kan taalgebruik ervoor zorgen dat ouders iets niet meer begrijpen.
- Als mensen willen we rust, orde en controle houden. Dus als een kind uit huis is, denk je: Dit is orde, dit geeft rust, en dat wil je behouden. Maar als kinderen terug mogen, dan komt er vaak weer onrust in het gezin. Werk daarom samen met ouders en stel de vraag: Wat is de minst schadelijke oplossing?
- Blijf jezelf steeds uitdagen: kan ik een nieuw perspectief zien? Zijn er andere mogelijkheden?

"Ouders kunnen bijdragen aan oplossingen zonder gekoppeld te zijn aan de problemen."

Uit de gesprekken met de deelnemers

- We moeten samen met ouders om het kind gaan staan. Vanuit een gelijkwaardige samenwerking, waarbij we hun opvattingen over opvoeden meenemen. Soms is dat lastig. Er zijn ouders die zijn afgehaakt. Zij zeggen: "Behandel mijn kind maar, ik hoef hem niet meer." Dat kan omdat ze het vertrouwen in de ander kwijt zijn of omdat hun eigen trauma's in de weg staan. Soms moet je de overbelaste ouder, in het belang van het kind, vragen wat te doen. Als je het belang van het kind voorop zet, wil de ouder altijd meer doen. En houd sowieso te allen tijde contact. Blijf koffie met ouders drinken, zonder plan of achterliggende agenda. Want het ouderschap stopt nooit en kinderen blijven altijd loyaal aan hun ouders. Gaat daar te weinig aandacht naar uit, dan raakt de ouder-kindrelatie beschadigd.
- Vraag: hoe ga je om met de voortdurende weerstand van ouders? José: "Bij het ondersteuningsteam zeggen wij: 'Als het moeilijk is, dan is het goed'. We omarmen het ongemak. Maar dat kan je niet alleen. Daar heb je intervisie en collega's hard bij nodig."
- Ouders vinden het prettig om betrokken te zijn. Bijvoorbeeld als het kind te laat op de groep thuis komt. Vraag ouders dan: 'Wat denk jij dat we moeten doen?' Zo laat je de ouder in de ouderrol.

"Het Heppie (t)huis is warm, daar zit vertrouwen. Als er onenigheid is, dan stap ik daar vlugger overheen dan eerder, toen mijn kind nog op een andere plek woonde. De medewerkers staan naast me, ondanks dat ze wel zeggen hoe ze erover denken." - **Moeder van een kind dat woont in een kleinschalige woonvoorziening.**

Professioneel opvoeden: het moeilijkste beroep dat er bestaat

Nog te vaak worden kinderen overgeplaatst omdat het niet lukt hen te helpen. Terwijl we weten dat het voor de ontwikkeling van een kind belangrijk is dat we blijven staan en het kind niet loslaten. Dat is niet eenvoudig. Hoe houd je vol waar anderen stoppen? In deze sessie gingen we in gesprek over goed hulpverlenerschap en de randvoorwaarden die daarbij horen. Onder leiding van Ellen van der Hulst (orthopedagoog Heppie (t)Huis), Luuk Trommelen (professioneel opvoeder Heppie (t)Huis & Ambassadeur jeugd), Lidewij Roes (gedragswetenschapper bij Levvel) en Anita Vogelaar (teamleider Nxt Levvel Huis).

Heppie (t)Huis en Nxt Levvel huis

Het Heppie (t)Huis bestaat sinds 2019 en is een initiatief van Het Vergeten Kind. Het Nxt Levvel huis is door Levvel geopend in augustus 2023. Al sinds 2021 zijn Levvel en Het Vergeten Kind samen in gesprek om met en van elkaar te leren. Het uitgangspunt van beide huizen is: het kind blijft hier wonen, wat er ook gebeurt en hoe moeilijk het ook wordt. Er zijn nog een aantal belangrijke speerpunten binnen het Heppie (t)Huis en het Nxt Levvel huis.

Onschuldigen

Als eerste het 'onschuldigen' van kinderen: het kind is nooit de schuldige van de situatie waar hij of zij in zit. Er wordt gewerkt vanuit de overtuiging dat het kind niet lastig is, ook al is zijn gedrag dat soms wel. We blijven inzien dat het gedrag wat een kind laat zien, voortkomt uit wat hij of zij heeft meegemaakt. Wordt het voor jou als hulpverlener ingewikkeld, dan moet je naar jezelf en jouw eigen reactie kijken, en niet de schuld bij het kind leggen. Bij het Heppie (t)Huis wordt gewerkt vanuit het Klimaat van Aandacht, wat veel overeenkomsten heeft met de presentiebenadering die in het Nxt Levvel huis wordt toegepast.

Stabiliteit

Als tweede het bieden van stabiliteit binnen het woonhuis. Er wordt in het Heppie (t)Huis niet gewerkt met flexmedewerkers. Het team vangt met elkaar ziekte en vakanties op. Dat lukt, omdat hier al in de roosters rekening mee wordt gehouden. Dit vraagt flexibiliteit van de medewerkers, maar levert voor de kinderen veel rust op. Ook de nachtdiensten worden ingevuld door vaste gezichten, er wonen bij het Heppie (t)Huis twee medewerkers in appartementen met een deur naar de slaapkamergang van de kinderen. In het Nxt Levvel huis wordt gewerkt met één vaste slaapdienst. En er werkt een gastvrouw die er iedere dag is. Zij kookt en eet mee met de jongeren.

Eigen netwerk

Als derde het behouden en betrekken van het eigen netwerk. Alle kinderen uit het Heppie (t)Huis komen uit de gemeente, zodat ze naar dezelfde school kunnen blijven gaan en vriendjes op bezoek kunnen komen. Het kind blijft dus in zijn eigen netwerk. Ook wordt er altijd geprobeerd samen te werken met de ouders. Er is veel aandacht voor om dat goed vorm te geven. Bij het Nxt Levvel huis wordt gewerkt vanuit de kerntriade: het kind bovenaan, de opvoeders linksonder en belangrijke anderen rechtsonder. Alles wat je doet, moet in dienst staan van de kerntriade. Dat betekent positief samenwerken met onder andere ouders, voogd, een JIM en school.

Randvoorwaarden

Om dit alles te realiseren, is meer nodig dan alleen de hulpverleners. Ook goed bestuur en de samenwerking met gemeente en andere zorginstellingen spelen hierin een rol. En aandacht voor de hulpverleners en het team. Ze moeten de mogelijkheid hebben elkaar te steunen en met en van elkaar te leren. We moeten ons realiseren dat kinderen invloed hebben op jou als persoon. Het is steeds weer zoeken naar hoe jij er onvoorwaardelijk voor hen kunt blijven zijn. Dat vraagt veel van je als hulpverlener. Intervisie en coaching helpen hierbij. Bij Levvel werken ze daarnaast in een hub: vier groepen steunen elkaar, bijvoorbeeld door kamers vrij te houden voor een kind om te logeren op een bekende groep, als dat even nodig is. Ook bestaat er een Levvel Support Team, dat zijn pedagogisch medewerkers, die on the job meedoen als het team het ingewikkeld krijgt.

Deelnemers aan de slag

De deelnemers gingen in drie groepen uit elkaar om na te denken over de vraag: hoe ga je door waar anderen stoppen, wat is er nodig om te blijven staan wanneer anderen doorplaatsen?

Vanuit de individuele hulpverlener:

- Blijf in gesprek. Juist bij kwetsbare kinderen is het heel belangrijk om te analyseren wat er aan de hand is. Wat gebeurt er, klopt het nog wat we doen?
- Stel je kwetsbaar op, het hebben van een veilig team om dit te doen, is essentieel.
- Sta soms even stil als je eerste reactie is om in de hectiek mee te gaan.
- Heb vertrouwen en geloof erin dat je doet wat het beste is.
- Een gezamenlijke visie en overtuiging hebben, helpt om het samen te (ver)dragen.

Vanuit de organisatie/bestuurder:

- Wees als teamleider aanwezig op de werkvloer.
- Geef ruimte voor scholing en coaching.
- Zorg voor goede (basis)afspraken met de gemeente. Veel gedoe zorgt voor onveiligheid en onduidelijkheid. Zorg ook voor voldoende inkoop door de gemeente.
- Zet werknemers in hun kracht en neem ze serieus. Sta naast hen en ondersteun hen.
- Een kleinschalige organisatie is passend bij kleinschalig wonen.
- Shared decision making. Maak bestuur zichtbaar en verbindt. Realiseer je: de opvoeder is de specialist.

Wat is nodig van anderen:

- Vraag hulp en zorg voor elkaar. Check bij je collega als je ziet dat het moeilijk wordt. Spreek dat naar elkaar uit.
- Zet elkaar in ieders kracht. Wie vindt wat leuk om te doen? Deel dit met elkaar.
- Doe het als team samen, spiegel je aan elkaar en steun elkaar. Werk aan teamgevoel. Je moet het met elkaar kunnen, je verbonden voelen en op elkaar kunnen bouwen.
- Zorg voor een gedeelde visie, een breed team waarmee je samen uren kan opvangen, reflectie, nazorg, meedenken, vertrouwen, intervisie en supervisie, diversiteit en humor.

Het Heppie (t)Huis, wat hebben we geleerd?

Het Heppie (t)Huis is de afgelopen jaren met vallen en opstaan gekomen tot waar het nu staat. De medewerkers delen graag hun lessen met anderen. De belangrijkste zijn:

- Wijk nooit af van je visie, maar blijf geloof én lef houden. Geef nooit op.
- Werk vanuit je hart, met echte aandacht. Heb zicht op je eigen hechting, werk hieraan.
- Heb veel aandacht voor hoe je het als team met elkaar kunt (ver)dragen en zoek verbinding. Maak ruimte voor intervisie, supervisie en teamcoaching. Durf met elkaar te bespreken hoe je kunt blijven staan. Blijf zelf afstemmen wat jou wel of niet lukt en durf daarin kwetsbaar te zijn naar het team.
- Geef je personeel wat jij wil dat zij aan kinderen geven: aandacht, liefde, warmte, erkenning. Kortom: practice what you preach.
- Zorg voor stabiliteit en veel ruimte voor positieve momenten met de kinderen.
- Betrek ouders en behandel hen met oprechte aandacht en interesse, zoals je ook bij kinderen doet.
- Werk aan corrigerende hechting. Deze kinderen mogen dan een basis hebben die niet goed is, maar jij kunt dit helpen herstellen. Dit kost heel veel tijd, maar het heeft zin.
- Kinderen willen jou geen pijn doen, maar moeten leren omgaan met de situatie.
- Houd altijd het uitgangspunt: hoe zou je dat thuis doen? Bijvoorbeeld als het gaat om groepsregels of persoonlijke leerdoelen.

Hoe begrenst je vanuit aandacht

Hoe zorg je ervoor dat ieder kind zich gezien en gehoord voelt? Nog te vaak worden vrijheidsbeperkende maatregelen ingezet om het gedrag van jongeren te begrenzen. Tegelijkertijd weten we ook dat repressie jongeren niet helpt en zelfs extra trauma's veroorzaakt. Hoe kunnen we anders kijken naar ingewikkeld gedrag? Daarover gingen Frederique Coelman, projectdirecteur en klinisch psycholoog bij Levvel, en Chris Kuiper, bijzonder hoogleraar en lector transformatie in de zorg voor jeugd, in gesprek met deelnemers tijdens deze sessie.

Repressie

Om vanuit aandacht te kunnen begrenzen in plaats van met repressie, is het belangrijk te begrijpen wat we hiermee bedoelen. Van repressie is sprake wanneer medewerkers doelbewust jongeren schade toebrengen en/of onwettig of willekeurig de vrijheid/autonomie van jongeren beperken. Die laatste is een subtielere vorm en daardoor ingewikkelder. Het kan zitten in dingen als het hebben van veel regels, geen inspraak in het eigen traject en het gebrek aan privacy.

De gevolgen hiervan zijn groot. Jongeren zien het handelen van medewerkers als onvoorspelbaar, oneerlijk en onveilig. Dat roept weerstand op en kan leiden tot agressie, een gebrek aan motivatie en stress. De problemen worden erger in plaats van beter en er is geen ruimte voor jongeren om zich positief te ontwikkelen. Dit heeft ook gevolgen voor de medewerkers.

Een deelnemer in de zaal reageert: "Ik ben opvoeder en mag soms wel repressie toepassen, zolang mijn kinderen er 100% van uitgaan en erin vertrouwen dat wat ik doe goed en in hun belang is." Hierop ontstaat het gesprek dat er een groot spanningsveld zit tussen repressie, vrijheidsbeperkende maatregelen en pedagogische maatregelen. Je kunt je als hulpverlener bijvoorbeeld afvragen: wanneer zou je als ouder van een kind zeggen dat iets niet mag? Het kan best moeilijk zijn om af te wegen hoe ver je mag gaan in begrenzen. Helemaal stoppen met begrenzen, omdat je denkt dat dat repressie is, is ook geen optie. Begrenzing is normaal, maar het moet wel duidelijk en voorspelbaar zijn. En er moet goed worden uitgelegd aan de jongeren waarom zij begrensd worden. Dat niet doen, is ook een vorm van repressie.

Relationeel begrenzen

In plaats van het toepassen van repressie, is de uitdaging voor hulpverleners om jongeren te begrenzen vanuit aandacht. Relationeel begrenzen gaat over nabij komen en constant zoeken, afstemmen op de ander en vragen stellen. In dat speelveld kom je de grenzen van de ander tegen, ga je er soms bewust of onbewust overheen en leer je ervan door met elkaar in gesprek te gaan. Je moet leren wat voor de ander belangrijk is, wat pijn doet, wat er voor diegene op het spel staat en waar iemand naar streeft. Maar ook wat jij als hulpverlener een volgende keer anders kan doen. Het is nodig dat dit gesprek plaatsvindt tussen hulpverleners, dat we ruimte maken om te leren en dat dit gebeurt in een omgeving waarin we niet oordelen.

Relationeel begrenzen heeft veel weg van de **presentietheorie**.

"Een praktijk waarbij de zorggever zich aandachtig en toegewijd op de ander betreft, zo leert zien wat er bij de ander op het spel staat – van verlangens tot angst – en die in aansluiting daarbij gaat begrijpen wat er in de desbetreffende situatie gedaan zou kunnen worden en wie hij/zij daarbij voor de ander kan zijn."

Baart, A. (2014). Een theorie van de presentie. Boom Uitgevers.

Hoe kan het denken over relationeel begrenzen ons helpen?

Spanningen en conflicten zijn een onvermijdelijk onderdeel van ons werk (met kinderen). Daar moeten we mee leren omgaan. Enerzijds omdat je weg wil blijven van alleen institutionele oplossingen (het gebruik van middelen zijn om controle te houden), anderzijds omdat conflicten in principe altijd relationeel zijn. Je mag het dus niet alleen een probleem van de ander maken. Daarbij komt het ieders ontwikkeling ten goede en draagt het bij aan een lerende cultuur.

Een voorbeeld: een jongere scheldt zijn hulpverlener uit. In de opleiding tot hulpverlener leer je hierover grenzen te stellen. Je leert dat je dit gedrag niet moet pikken en dat het niet goed is wat de jongere zegt. Maar in de presentiebenadering leer je juist, in plaats van het direct af te kappen en harde grenzen te stellen, dat je moet proberen te kijken naar wat er eigenlijk achter dit gedrag zit. Het is een signaal naar het kind dat je uitspreekt dat je denkt dat de woorden niet betekenen wat ze lijken te betekenen ("Zit het je echt zo hoog?"). Je kan onderzoeken wat er achter het gedrag zit, wat zit klem, wat wordt bedreigd, waarnaar wordt verlangd? Zo begrensv je vanuit aandacht. Als je echt luistert in plaats van te luisteren volgens protocollen, dan ontregelt dat de jongere. Het ontregelt als iemand echt aandacht voor je heeft, terwijl je dat niet gewend bent. Relationeel begrenzen focust daarom meer op het herstellen van de relatie en het vertrouwen, dan het begrenzen van de relatie. In plaats van controle willen hebben over de jongere, moet je alleen controle over jezelf en jouw reactie houden.

Casuïstiek

Na de theorie over repressie en relationeel begrenzen, gingen de deelnemers met elkaar in gesprek over twee casussen.

De eerste casus gaat over een jongen van 13 jaar. Hij gebruikt een vape op een langverblijfvoorziening. Ondanks gemaakte afspraken weigert hij deze in te leveren, met als gevolg dat hij deze op zijn kamer gebruikt. De tweede casus beschrijft de situatie van een hulpverlener die werkt op een kleinschalige woongroep. Het is 21.30 uur en de dienst zit er bijna op. De jongeren moeten naar hun kamer. Er is een jongen die opstandig en boos reageert en weigert naar zijn kamer te gaan. De hulpverlener kijkt uit naar het einde van de dienst en wil naar huis.

Wat doe je als hulpverlener in deze situaties? De reacties daarop zijn samen te vatten in de volgende punten:

- In gesprek gaan om te achterhalen wat er aan de hand is. Waar komt de weerstand van de jongeren bij deze afspraken vandaan?
- Bedenken dat een afspraak een middel is, niet een doel. Met de jongeren in gesprek gaan welke afspraken voor hen werken en welke niet. Hierbij is het belangrijk om na te gaan wat normaal gedrag is voor jongeren en wat we geproblematiseerd hebben. Welke afspraken worden er bij deze jongere thuis gemaakt en hoe kunnen we daarbij aansluiten?
- Beseffen dat je reactie als hulpverlener van veel factoren afhankelijk is. Soms heb je die dag al tien vergelijkbare situaties gehad en zit je hoog in je emoties.
- Wanneer een situatie invloed heeft op de rest van de groep, ga dan ook met hen in gesprek. Wat vinden andere jongeren ervan?
- We moeten vooral niet de illusie hebben dat we alles perfect kunnen afhandelen of overal een oplossing voor hebben. We kunnen wel leren van de situatie: hebben we signalen gemist waaraan we hadden kunnen voorspellen dat er een escalatie zou komen?

Hoe zorg je ervoor dat kinderen deelnemen aan het normale leven?

Veiligheid, stabiliteit en het hebben van een toekomstperspectief zijn basisvoorwaarden om je als kind positief te kunnen ontwikkelen. Zo vindt een kind zijn plek in de samenleving. Nog belangrijker is dit voor kinderen die dit gemist hebben. Maar hoe geef je hier vorm aan als een kind niet meer thuis kan wonen? Hoe zorg je er dan voor dat het leven van een kind er zo normaal als mogelijk uitziet?

Tijdens deze deelsessie stonden de verhalen en ervaringen van de volgende mensen centraal: ervaringsdeskundige jongeren Evita en Lieke, Daisy Beuwer (professioneel opvoeder Heppie (t)Huis) en Karine Jackson (adviseur zorg en innovatie & ambassadeur Jeugd). De sessie vond plaats onder leiding van moderator Anouschka Laheij.

Lieke en Evita: twee jongeren met ervaring in de jeugdzorg

Evita en Lieke vertellen beiden over hun ervaringen in de jeugdzorg. Ze verbleven ook allebei in de gesloten jeugdzorg. Op de vraag wat er 'niet normaal' was aan hun verblijf vertelt Evita: "Ik woonde op een plek waar vier deuren opengemaakt moesten worden voordat ik buiten stond. Ook kon ik niet zomaar zelf naar de wc. En anderhalf jaar lang kwam ik niet buiten het hek dat om de instelling stond." Evita miste bovendien de aandacht die ze nodig had. Ze bracht veel tijd door in de isoleer cel. Met een camera werd zij in de gaten gehouden. Op de vraag wat dit met haar deed, vertelt Evita: "Vanaf het moment dat ik daar was, voelde ik me op nul gezet. En ik ervaarde veel weerstand en zocht voortdurend naar een uitweg." Na verloop van tijd accepteerde ze de situatie zoals die was. Ze paste zich aan en voegde zich naar de verwachtingen van de medewerkers, in de hoop zo snel mogelijk weg te kunnen.

Evita wilde graag een baantje en tegen alle bedoelingen in ging ze toch aan het werk. Op haar werk vertelde ze niemand over haar problemen. "Voor een paar middagen in de week was ik ineens weer normaal. Een blij en springerig meisje van 17 met allemaal mensen om me heen die me aardig vonden. Ik ervaarde dat de wereld helemaal niet zo hard was, iets waar ik lange tijd erg bang voor was."

Inmiddels woont Evita in een open behandelvoorziening. En is er een wereld voor haar open gegaan en is enorm opgebloeid vertelt ze. Ze doet vrijwilligerswerk, heeft een baan en bouwde een netwerk op. Ook vertelt ze dat de hulpverleners waar ze nu mee te maken heeft beter kijken wat er achter haar gedrag zit. "En ze hebben aandacht voor wat ik wél kan."

Ook Lieke verbleef in de gesloten jeugdzorg, ze verbleef op dezelfde plek als Evita en deelt de verhalen. Nu woont ze beschermd. Zelf zegt ze hierover: "Het is gewoon een huis. Waar kinderen wonen die het door omstandigheden wat lastiger hebben." Ze vergelijkt het met een groot gezin. "Het is een plek waar je mag zijn wie je bent. En dat is anders dan hiervoor, waarbij je aan verwachtingen moest voldoen." De plek waar Lieke nu verblijft, heeft geen piepers en deuren worden niet op slot gedraaid. Sterker nog: iedere jongere heeft een sleutel van de voordeur en van zijn kamer. Regels zijn er, maar die worden in goed overleg met jongeren en medewerkers gemaakt. Jongeren voelen zich gehoord, omdat er geluisterd wordt naar hun ideeën en meningen. Hierdoor ervaart Lieke minder machtsverschil. In het begin was dat lastig, maar het settelen ging eigenlijk heel snel.

Beiden maakten tijdens hun verblijf in de gesloten jeugdzorg gebruik van het interne onderwijs. Maar dat was niet passend. Evita: "Ik zat daarvoor op het vwo, maar het hoogste niveau binnen de instelling was mavo. Uiteindelijk heb ik drie jaar geen onderwijs gehad dat aansloot. Het kost mij veel tijd en geld om dat met volwassenenonderwijs nu in te halen."

Daisy Beuwer

Daisy werkt als opvoeder in het Heppie (t)Huis. Een kleinschalige woonvoorziening in de gemeente Geldrop-Mierlo waar kinderen wonen die (tijdelijk) niet meer thuis kunnen wonen. Daisy vertelt dat het Heppie (t)Huis vijf jaar geleden is opgericht vanuit de overtuiging dat de zorg voor uit huis geplaatste kinderen beter kan.

- Alles is erop gericht dat het leven zo normaal als mogelijk eruitziet. Omdat er alleen kinderen uit de gemeente Geldrop-Mierlo wonen in het Heppie (t)Huis, wonen ouders en vriendjes dichtbij en kunnen zij altijd langskomen. Het opbouwen van de relatie met het kind en zijn ouders is essentieel. Daarom werkt er een vast team, bestaande uit elf mensen.
- Ook mogen de kinderen hun kamer inrichten met meubels die ze zelf uitzoeken. Deze spulletjes zijn en blijven van hen, ook als ze het Heppie (t)Huis verlaten.
- We zien een kind in zijn totaliteit in plaats van alleen maar te kijken naar het gedrag dat het laat zien om te overleven. Dat is soms lastig, want we hebben wel om te gaan met ingewikkeld gedrag. Ook met kinderen die zichzelf beschadigen. Dan gaat het over de vraag: hoe komt het dat je dit nu doet? En wat kunnen wij doen om jou veiligheid te bieden? Helpt het bijvoorbeeld als er iemand komt logeren?
- Net als ieder ander mag een kind fouten maken en die ook weer herstellen, ondanks de risico's die dat soms met zich meebrengt. We zetten kinderen er nooit uit. In het begin is dat wel eens gebeurd, maar inmiddels weten we beter wat we kunnen doen om dit te voorkomen.
- Ons huis staat in de wijk. Dat roept reacties op, want buurtbewoners horen het ook als een kind boos is. Dat vraagt om investeren in de relaties met de mensen uit de buurt. Denk aan kerstkaarten sturen aan de buurt, iemands hond uitlaten of een buurvrouw uitnodigen op de koffie en uitleggen wie we zijn en wat we doen.
- We investeren in de relatie met de scholen van de kinderen. Zo was er een kind bij ons dat naar een gewone school wilde. Er waren echt twijfels of dat zou lukken. Maar uiteindelijk is het wel gelukt, omdat we heel veel met de school samenwerkten. Dat is intensief, maar het kan, omdat we drie mensen hebben staan op acht kinderen.

Karine Jackson

Karine werkt als adviseur zorg en innovatie aan betere jeugdzorg. Ze herkent wat Daisy vertelt: de jeugdzorg is ingericht op basis van de problemen van kinderen. Ze schetst het voorbeeld waarbij een kind uit huis is gehaald, omdat het moeder niet goed lukte voor haar kind te zorgen. "En dan is het kind ineens de cliënt en krijgt het te maken met fasekaarten."

Anders kijken en omgaan met kinderen betekent dat we ons gedrag moeten aanpassen. Dat kost veel tijd. Maar we kunnen klein beginnen en laten zien dat het anders kan. Laat kinderen bijvoorbeeld meeschrijven aan hun plan en maak taal toegankelijk. Het woord 'verlof' bijvoorbeeld. Noem het gewoon 'logeren' of 'naar huis'. Maar het gaat ook over maatwerk en een andere vorm van vakmanschap. Als we willen dat kinderen op de school blijven waar ze geworteld zijn, dan kan dat betekenen dat je de leraar moet ondersteunen. Maar ook dat we samen moeten werken met de gemeente rondom de vraag: hoe zorgen we voor inclusie? Wat is daarvoor nodig? Betrek nog voor de oprichting van de kleinschalige woonvoorziening deze partners erbij en creëer samen de juiste randvoorwaarden. Netwerktafel 'Met andere ogen' laat dit onder andere zien.

Live wrap-up

Kirsten Berkx was de hele middag aanwezig en heeft het symposium afgesloten met een live wrap-up in de vorm van een spoken word. De tekst mag alleen gedeeld worden met benoeming van Kirsten Berkx als auteur.

Spoken Word

Wij willen met open armen, open harten, niets liever dan gebroken stukken weer lijmen.
Ze vasthouden en zeggen, het komt wel goed.
Vooral als goedkomen soms zo ver en zo lastig lijkt.

Wij zullen opstaan en ons groot maken als zij zelfs op hun tenen staand er niet boven uit komen.
Met armen zwaaien, springen en roepen als hun stemmen niet boven die van grote mensen in zachte stoelen,
die het beter lijken te weten, uit komen.

Terwijl die zachte stemmen uit kleine mensen en grote kleine mensen vaak precies weten wat ze nodig hebben.

Laat ons megafoons zijn. En schijnwerpers. Grote en kleine. Laten we het grote plaatje bekijken en ons richten op de kleinste details.

We horen ze aan. We zullen moeten luisteren. Echt luisteren.
Naar de kinderen. En hun ouders.
Mensen die zich het leven heel anders hadden voorgesteld.
We nemen ze bij de hand, en leiden naar een weg samen.
Een weg die we vrijmaken, zodat er ruimte is voor hulp.
Waar aandacht de boventoon voert.
Waar we elkaar blijven zoeken. Elkaar blijven vinden.

Waar soms koffie gedronken wordt, omdat er koffie gedronken moet worden.

Een veilig thuis is meer dan een huis met tekeningen op de koelkast. En eten erin.
Met een plofbank en een bed met zachte dekens.
Een veilig huis vindt men ook in armen, in harten, in ogen.
In luisterende oren, en echt begrijpende woorden. En de daden die erop volgen.
In mensen die zorgen.
En niet door enkel ja en amen. In het stellen van grenzen.
Waar een strenge nee, net zo vol van liefde is als ja, ja, ja.

We bouwen muren, geen kille, koude muren met sloten op de deuren, waar eenzame stemmen weerkaatsen.
Zonder buiten, zonder zon.

Maar muren van mensen.

Waar in geklommen kan worden, die vastgehouden kunnen worden. Muren van herkenning, van vertrouwen,
van vrienden. Als een familie.

Muren waar op gebouwd kan worden. Maar die ook opvangen bij een misstap. En opnieuw omhoog helpen.
Die ook soms fungeren als boksbal, maar die stevig blijven staan als er om hen heen gestormd wordt.
Uitgefoeterd en verwenst. Niet instorten als er tegen geschopt wordt.

Waar ze zich kunnen ontplooien en groeien. Tot ze zelf op eigen benen kunnen staan. En willen staan.

Een dak boven het hoofd waar de sky the limit is.

Waar we elkaar niet loslaten als het moeilijk wordt. Waar we ook vieren. En troosten. Waar we van ze houden.
Ook al moeten we dat keer op keer op keer herhalen.

Maar waar we ook op elkaar moeten leunen, ondersteunen.
Als opvoeder, als zorgverlener, want we kunnen het niet alleen. We moeten zacht zijn voor elkaar.
Elkaar helpen en omarmen.

Alleen dan kunnen we er onvoorwaardelijk voor een kind zijn.

Ondanks en dankzij onze eigen verhalen. Onze eigen pijn.

Vandaag hier, met bijna 200 mensen met een hart zo groot dat het wel delen moet. Het overspoelt.
Het zorgt. Het leeft.

Laten we werken aan veilige havens, waar mama's mama's en papa's papa's mogen zijn, mogen blijven.
In alle veiligheid.

Waar kinderen, kinderen zijn. Normale kinderen.

En in al hun bijzonderheid, geen bijzonderheid hoeven zijn.

Geen nummer, geen geval. Maar mens.

Gewoon kind zijn.

Dankjewel.

COLOFON

Over Het Vergeten Kind

Het Vergeten Kind zet zich in voor kinderen in Nederland die het moeilijk hebben, omdat er thuis veel problemen zijn. Soms is de situatie zo ernstig dat ze niet meer bij hun ouders wonen. Ons doel is dat al deze kinderen zich gehoord en gezien voelen, op een veilige en stabiele plek wonen en zich positief kunnen ontwikkelen. Zodat ze hun eigen plek vinden in de maatschappij.

Over Levvel

Levvel helpt kinderen, jongeren en (pleeg)gezinnen in lastige situaties weer op weg. Zodat ze met een stevige basis de toekomst tegemoet kunnen. Levvel biedt alle hulp onder één dak: van opvoedondersteuning tot specialistische jeugdhulp en zelfs complexe psychiatrische zorg.

Over Parlan

Parlan biedt hulp en behandeling aan kinderen en jongeren in Noord-Holland die door complexe problematiek of situaties in hun ontwikkeling worden bedreigd. Ze zijn er voor hen en hun gezinnen. Met bijna 800 medewerkers en heel veel hart en ziel helpen ze hen om veilig en gezond op te groeien.

Redactie

Freke Evers & Meike van Kuik

Notulisten

Arie van de Wouw, Berdien Jager, Esther van der Deijl, Freke Evers & Thomas Heikamp

Eindredactie

Marjolijn Heemskerk

Vormgeving

Pauline Tournier

© Stichting Het Vergeten Kind, Utrecht, november 2023.

Overname van teksten is toegestaan, mits Stichting Het Vergeten Kind als bron wordt vermeld.

We danken alle aanwezigen van het symposium. Het delen van hun ervaringen en inzichten leidde tot dit document wat we delen met het Consortium Kleinschaligheid in de jeugdhulp en iedereen die betrokken is bij het realiseren van betere, aandachtsvolle jeugdzorg.

